

KAYNAKÇA

Atatürk, Mustafa Kemal: Nutuk, Cilt: 2.

Berger, Haim: "Sharia Law and Custom in the Ottoman Law", The Court Record of the 17th Century, Bursa, International Jurnal of Turkish Studies, BD.2, ss.131-147.

Bilsel, Cemil: "Medeni Kanun ve Lozan Muahedesi", Medeni Kanunun XV Yıl Dönümü İçin Armağan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1944.

Bozkurt, M. E.: "Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı?", Medeni Kanunun XV. Yıl Dönümü İçin Armağan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1944.

Bozkurt, Gülnihal: Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1996.

Cin, Halil: "Osmanlı Hukuku ve Tanzimat Dönemi Yargılama Usulü", 150. Yıldönümünde Tanzimat, Editör: H.D. Yıldız, Ankara, 1992.

Gökalp, Ziya: Türçülüğün Esasları, İstanbul, 1970.

Güvenç, Bozkurt: Japon Kültürü, 4. Bası, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

Hunt, C. L.: Sociology, 4. Edition, Tokyo, Tosho Printing., 1976.

Kılıçoğlu, Ahmet: "Çağdaş ve Laik Bir Toplum Yaratılmasında Medeni Kanunun Rolü", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 200/1, Yıl:57, 2000, ss. 7-16

Meray, Seha: Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Cilt:I, Ankara, 1972.

Moore, W. E.: "Social Change", International Encyclopedia of Social Sciences, New York, McMillan, 1968.

Özbudun, Ergun: 1921 Anayasası, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992.

Rheinstein, M.: "Types of Reception", Annales de la Faculte Droit d'İstanbul, No: 6, 1956.

Şimşir, Bilal: Lozan Telgrafları I, No: 4.

Tanör, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 4. Bası, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Wolferen, Karel von: Japon Gücünün Sırrı, 2. Bası, çev. İnci Kurmuş, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

Hukuk Kültürünün Yapısını "Nomos-Physis" (Toplum-Kültür-Doğa) Çevresinde Yedi Üçüzlü Bir Kurguyla Açıklama Şemasında Egemenliğin İrdelenmesi⁽¹⁾

Hayrettin ÖKÇESİZ⁽²⁾

I

Aynı zamanda bir kültür fenomeni olan hukuk; tüm hukuk anlayışlarının birbirlerinden farklı bakışları yanında, özellikle "hukuk kültürü"nü dile getiren yönüyle⁽³⁾ siyasetin pozitif hukuk ile olan ilişkisinin değerlendirilmesinde ölçüt ve zemin oluşturmak işlevini görmektedir.

Dilimizde "Siyaset" in "politika" karşısında insan yaşamını sona erdirmeye - idam cezası - anlamını taşımış olması; tüm egemenlik tartışmalarının ve sürecinin gerçekleştiği siyaset alanının, sözcüklerin anlam benzerliği nedeniyle, meydana - siyaseti (bir zamanlar idam cezasının tatbik edildiği meydanı) çağrıştırmayı, meşruluk irdemelerinde unutulmaması gereken bir boyutun bulunduğu uyarısını yapmaktadır: Egemenliğin salt siyaset - iktidar alanında tutulması ya da hep bu alana çekilmek istenmesi ve bu alanın yasallıkları ile açıklanma yoğunluğu, daha çok hukuksal bir kavram olarak onun insanlıkdışı

eylemler için kötüye kullanılmasına çok uygun bir ortam hazırlamaktadır.

Hukuk kültürünün yapısını nomos-physis etkileşiminde, "olması gereken" ile "olan"ın ya da "hukuk" ile "iktidar"ın diyalektiğinde bir bireşim olarak, yedi üçüzlü bir kurguyla açıklamanın; "egemenlik"teki değişim, dönüşüm ve meşruluk sorunlarının topik ve etik hatlarını ortaya koymada yardımcı olacağını düşünüyorum.

Buradaki tüm açıklamaların sözcükleri şemada "doğa", "toplum" ve "kültür" öğeleriyle içeriklendirdiğim bir "çevre"de en geniş zeminini bulduğunu belirtmeliyim. Bu kavramların alanlarında çalışan gerçeklik bilimlerinin yardımı ile, tüm önermelerimizin doğruluklarının sınanmasını ve desteklenmesini sağlamak olanağı doğmaktadır. Örneğin bir "doğal hukuka" ve "hukuk kültürü"ne bu bağlamda, bir causa finalis değil, causa efficiens anlamında, "eşyanın tabiatı" bakışıyla yönelmek mümkün olacaktır.

(1) 21. Dünya Felsefe Kongresi'nde (10-17 Ağustos 2003) kısaltılarak sunulan bu bildiri, ilk önce Anayasa Mahkemesi'nin 25-26 Nisan 2003 tarihinde düzenlediği sempozyumda tartışmaya açılmış ve daha sonra Tarih Vakfı'nın 27-28 Haziran 2003 tarihinde düzenlediği "Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar - Açılımlar" konulu sempozyumda bir kez daha yinelenmiştir. Burada "Hukuk devletinde Direnme Hakkı" konulu bildiri ile ilişkilendirilerek yayımlanmaktadır.

(2) Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

(3) Georg Mohr, Zum Begriff . der Rechtskultur, b.y.: Kulturen des Rechts (Dialektik, enzyklopaedische Zeitschrift für Philosophie und Wissenschaften) 1998/3, s. 9 vd. Bu bağlamda bir kültür bilimi olarak anayasa kuramının konu edildiği bir eserde hukuk-kültür problematiğine ilişkin bkz. Peter Haeberle, Verfassungslehre als Kulturwissenschaft, Berlin 1998, s. 9 vd. ve 1163 vd.

II

Bu çerçevede, bugüne kadar olan hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi çalışmalarım bana gösterdiği ufukta, insanın varoluşunun hukuk ve siyaset geriliminde, antropolojik temelli yedi üçüzlü bir hukuk kültürü kurgusuna yerleştiğini söyleyebilirim. Burada dönüşümünü kavramaya çalıştığımız "egemenlik" olgusunu ve hukuksal kurgusunu, bildiri metnimin sonuna eklediğim iki şemada⁽⁴⁾ kolaylıkla izleneceği üzere, bu kapsamsal hukuk kültürü yapısına göre açıklamak istiyorum.

Hukuk kültürü yapısını kuran bu yedi üçüzler: öznede üç kimlik, İnsanda üç temel bütünlük ve üç temel gereksinim, hukukta adaletin üç ögesi ve hukukun üç boyutu, devlette üç boyut ve siyasette üç alan olarak belirlemektedir.

Bunlar öznede İnsan, birey ve kişi; İnsanda dirimsel, tinsel ve duyumsal bütünlükler ile özgürlük, güvenlik ve eşitlik gereksinimleri; hukukta hukuk idesinin eşitlik, amaca uygunluk ve hukuk güvenliği ögeleri ile hukuk kavramının olgu, norm ve değer boyutları; devlette yine özgürlük, güvenlik ve eşitlik boyutları ile nihayet siyasette⁽⁵⁾ özel alan, kamusal alan ve resmi alan olarak birleşmektedir.

Bu üçüzlerin kendi aralarındaki etkileşimleri ve birbirlerini belirleyici nitelikleri insani varoluşun türlü siyasal biçimini açıklamakta ve gelişimine ışık tutmaktadır. Düzen olarak nitelediğimiz ve salt bu özelliği nedeniyle kendisine itaatin erdemli bir davranış olduğunu düşündüğümüz siyasal eylem ve işlem-

ler bu üçüzlerin türlü versiyonlar halinde ortaya koyduğu siyasal yapılarıdır. Bu kurgunun dışına düşen örgütlü ve kapsamsal buyruk düzenekleri bizim anlamadığımız anlamda bir düzeni deyimleyemezler.

Bu yedi üçüz öğelerinin birbirlerini belirleyişinde ideal denge, "insan"da gözlemlenen bütünlük alanlarında bireyin yetkinliğe ulaşmasını sağlayacak bir karşılıklı ve anlamlı bağlar ağında kendini gösterecektir. Bu nitelikteki bir ağda diğer üçüz öğeleriyle birlikte sergilecek örgü ne tür ve ne biçimde bir deseni, ne tür ya da tarzda bir egemenlik dizgesini bize sunacaktır?

Aynı zamanda bir birey ve kişi olarak İnsanın dirimsel, tinsel ve duyumsal bütünlüklerinde yetkinliğe ulaşabilmesi yolunun açılması ve açık tutulabilmesi için onun özgürlük, güvenlik ve eşitlik gereksinimlerinin en yüksek düzeyde giderilmesi zorunlu görünmektedir. Bu gereksinimlerin giderilmesinin en geçerli yolu bunların devlete nihai amaçlar ve amaç değerler olarak yüklenmesi ve devletin üç boyutu olarak nitelenmesi olacaktır.

Hukuk düşüncesinde ise bunların, yani bu bütünlüklerin yetkinlik ölçütleri ile, bu ölçütlerin karşılanmasında temel gereksinim olarak gördüğümüz bu değerlerin, "amaca uygunluk" ögesinde nihai hedefler olarak kabulü zorunlu görünmektedir.

Hukuk idesinin diğer öğeleri olan "eşitlik" ve "hukuk güvenliği" ise böylesine bir amaca uygunlukta hukukun diğer (norm ve olgu) boyutlarının ger-

çekleşmesinde bir değer ve anlam taşıyacıklarıdır.

İnsan bireyinin bu temel özelliklerinden siyasal anlamda bir "özel", "kamusal" ve "resmi" alan kurgusuna da gidilebilecektir. Siyasetin bu üç ögesinden biri olarak yetkin bir "kamusal alan"ın kurulması, "özel alan"ın içerisini dolduran insani bütünlük ve gereksinim öğelerinin toplumsal denetim kurallarına yine nihai amaçlar ve temel değerler olarak yansımaya bağlıdır. Böylesine bir özel alanın gerekleriyle örülen bir kamusal alan kendi içerisinde, toplumun en kapsamsal siyasal örgütlenmesi ve kabagüç tekeline sahip bir aygıtı olan devleti bir resmi alan olarak tanımlamakta, onun kendisinden doğduğunu ve kendi direktiflerine tabi olduğunu, bu aygıt ile özdeşleşmiş tüm bilinç taşıyıcılarına sürekli anımsatmak durumunda bulunmaktadır.

Hukuk ve siyaset geriliminde gerçekleştirilebilecek bu ideal dengenin, hukuk -şiddet ve siyaset - şiddet ilişkisinde, hukuk ve siyasetin yardımıyla yayılan bir şiddet ortamına karşı işlevsel bir süzgeç oluşturabileceğini söylemelidir. Şiddet kendisine en uygun kuluçka yerleri olarak hukuku ve siyaseti seçmektedir. Şiddet karşısında korkuyu ve suçluluk duygusunu en iyi biçimde, hukuk ve siyaset düşünceleri insanların içerisine yerleştirebilmekte; kurumlarıyla onları sürekli kılabilir. Ya da başka bir deyişle, şiddet karşısında yaşanan korkuyu ve suçluluk duygusunu insanların içerisine yerleştiren düşüncelere, hukuk ve siyaset düşünceleri denmekte; bu duyguları sürekli kılan kurumlar da hukuk ve siyaset kurumları olmaktadır.

Hukukun iktidarın ölçütü olduğunu söyleyecek ve bunu temellendirmeye girişecek olursak; onun siyaset karşısın-

da bir işbirlikçiliğini değil, aksine siyasete ölçü getiren bir kaynak farklılığını ortaya koymamız gerekecektir. Yukarıda sözü edilen ideal dengenin kurulabilmesi için hukuaktan siyasete bir yüksek gerilim hattının tasarlanması zorunludur.

Hukuk ve siyaset geriliminde bu yedi üçüzlü kurgu, hukukun siyasete ölçütlüğünün temel taşlarını getirmekte, şiddeti insan için kullanılabilir ve katlanabilir kalıplara ve kaplara dökmekte bir yapı planı sunmaktadır. Üçüz öğelerinden her biri diğer üçüz öğelerinin her birinin içerisine girerek onun anlamını denetlemekte ve geliştirmektedir.

III

Devlete üç boyut ve üç amaç değer olarak yüklediğimiz eşitlik, özgürlük ve güvenlik gereksinimlerinin tatmini çabası, kamusal alanda bir hukuk devleti tasarımına götürmekte; resmi alan olarak devletin kamuya hakimiyetini - egemenliğini -, kamunun kendisine hakimiyetine dönüştürmektedir. Bu dönüşümün özgürlük, eşitlik ve güvenlik kavramlarını sözkonusu kurgu içerisinde yoğunmadan gerçekleştirebileceğini asla söyleyemeyiz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı ve yasalarını okurken karşılaştığımız devlet ve insan tasarımının bu kapsamda bir hukuk devletinin insan ve devlet tasarımına ne derecede uygunluk gösterdiğini bu kurgu yardımıyla daha kesin biçimde gözlemleyebiliriz.

Hukuk devleti projesi ile, onun gerçekliğinin örtüşme elastığını hiç bir ülke için mutlak sayamayız. Bu bakımdan adaletsizliğin adalet adına düşünülmüş ve konmuş olanlardan daha çok, bunlara aykırılıktan kaynaklandığını inanıyoruz.

(4) Sözkonusu şemalar bildiri metninden çıkarılmıştır. Yazarın bu amaçla burada yayımlanan "Hukuk devletinde Direnme Hakkı" konulu yazısında yer verdiği iki şemaya bakınız.

(5) *Haerberle bir cumhuriyet alan triası (die republikanische Bereichtrias) olarak "özel (privat)/ kamusal (öffentlich)/ devletsel (staatlich)" üçüzünden söz etmektedir. Bu alan kavramları benim burada kasdettiğim ile tıpkılık göstermemektedir. Daha dar bir kapsama özgülenmiş görünmektedirler.*

Bir hukuk kültürü çerçevesinde hukukun temel ilkeleri olarak hukuk metinlerinde sürekli karşımıza çıkan anlam içerikleri ve davranış modelleri, kendilerine uyuldukları takdirde, yanlış sonuçlara götürebilecek düşünceler ve kurallar değildir.

Bütün donanımı ile adaletsizliğin, hukuk kültürü karşısında bir altkültür oluşturduğunu ve bu kültürün taşıyıcılarının istenç ve edimlerinde hukukun tanımında yer verdiğimiz, "adalete yönelmiş olma"nın ancak bir kılıf olmak değeri taşıdığını söylemeliyim. Bireylerin zaman zaman gösterdikleri haksız davranışları ile burada sözünü ettiğim "donanımlı adaletsizlik" durumunu birbirinden ayrı tutmalıyız. Nasıl oluyor da, bu denli yoğun bir adalet bilinci karşısında insanlık o denli bir zulmü kendi içerisinde yaşatıyor diye sorduğumuzda, bunun yine bilinçli bir "donanımlı adaletsizlik altkültürü" nedeniyle mümkün olduğunu söylememiz gerekecektir. Örneğin bir Nazi zulmünü bir devlet edimi olarak hukuksal pozitivizmin açıklama şemasından kaynaklandırmak bu nedenle yanıltıcıdır. Nazizmin ideologları da elbette devlet, hukuk ve insan tasarımları ileri sürmüşlerdir. Ancak bunu kendilerine totaliter bir iktidar sağlamak amacıyla bireyin koşulsuz itaatini elde etmek için gerekli görmüşlerdir.

Hukuk kültürü hiçbir iktidarın hukuku değildir. Tüm iktidarların yargılandığı bir insani varoluş düzlemidir. Bugün sahibi olduğumuz temel hukuk ilkeleri neredeyse ikibinbeşyüz yıllık bir birikimin tanıkları olarak bu sonucu doğrular niteliktedir.

IV

"Egemenlik anlayışındaki değişimler", "küreselleşme sürecinde egemenli-

ğin dönüşümü ve ulusal egemenliğin geleceği", "değişen egemenlik sürecinde meşruluk sorunu", "değişen egemenlik anlayışının hak ve özgürlüklere etkileri" gibi, sempozyum programımızın konu başlıklarında yer alan problem alanlarını, yukarıda anlam çevresini ayrıntılı bir biçimde vermeye çalıştığım bu yedi üçüzlü kurgu yardımıyla da irdelemek mümkündür.

Oturumumuzun başlığını dikkate aldığımızda, "değişen egemenlik anlayışı"ndan ve "egemenliğin değişen süreci"nden dolayı ortaya çıktığı düşünülen bir "meşruluk sorunu"nu değerlendirmek, bu oturumun konuşmacılarına önerilmiş bulunmaktadır.

Egemenliğin değişen anlayışından ve sürecinden söz ederken, hukuk kültürünün bu yapısal şeması içerisinde, bu değişimin nasıl ortaya çıktığını açıklayacağını düşündüğüm durağan bir "egemenlik alanı" kurgulanabilir. Bir başka deyişle, egemenlik anlayışında ve sürecinde bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğini gözlemleyebilmek için, şemada yerini bulan egemenlik alanının belirleyicilerinde bir nitelik ve nicelik değişiminin bulunup bulunmadığına bakmak gerekecektir.

Bu şemaya göre de, egemenliğin günümüzde ileri sürüldüğü gibi, "devlet egemenliği", "halk egemenliği", "hukuk egemenliği" gibi türlerinden ya da tarzlarından, ülkesel boyutuyla "ulus egemenliği"nden, iç ve dış egemenliklerden söz edilebilir. Direnme hakkının "hukukun özü" olması ve "insan hakları"nın egemenlik karşısındaki kuvvetli konumu bakımlarından, "insanın egemenliği"nden dahi söz açılabilir.

Bu açıdan bakıldığında burada ilk göze çarpan "meşruiyet sorunu", tüm bu egemenlik tasarımlarının, bir "ko-legiti-

masyon"⁶⁾ düşüncesini zorunlu kıldığıdır. Ortaçağ Latincesinde biçimlenen superanus anlamında bir "egemen" niteliğinden yola çıkmak, egemenliğin süreçselliğinin (Habermas)⁷⁾ ön plana geçmesi yüzünden, artık imkansızdır. Bu taşıyıcıların her biri kendi başına "soveraeen" olurken, diğerleri için belki bir "suzeraen" değerine dahi yükselebilirler. Bu değeri, önemi ve ivediliği, bunların herhangi birinde ya da birkaçında duyumsanan somut kriz durumlarından çıkarılabileceğiz.

Egemenlik; doğa, toplum ve kültür öğeleriyle vurgulanan bir "çevre"de, iktidar, hukuk ve öznenin köşelerini oluşturduğu bir üçgenin siyasal bağlamda ve büyük oranda kamusal alan içerisine yerleşmesiyle, yukarıdaki çoğulculuğa bürünmektedir.

V

Burada bir kültür olarak hukukun; siyasete, iktidara, herhangi bir hakimiyete, devlete üstün ve ölçü olduğu üzerine giriş kısmında sunduğum argümanlar, dar anlamda insan hakları söylemiyle birlikte, demokrasi ve hikmet-i hükümet kuramlarına sınır çeken düşüncelerdir. Hukukun kültür olmak özelliğinden, hukuk devletinin pozitif hukukunun beslendiği düşünüldüğünde, Carl Schmitt anlayışında bir demokrasici⁸⁾ liğin elbette çok önemli bir meşruluk sorunu yaşamaya başlayacağı görülebilir. Bu

bakımdan en azından, halk ya da ulus egemenliğinin "kayıtsız ve şartsız" olmadığı, diğer rakipleri nedeniyle ortaya çıkmış oluyor.

Egemenliğin ilk meşruluk nedenini, onun önce insanı onurunda "iç"e ve "dış"a karşı korumasında bulmamız gerekmektedir. Bu koruma hem biçimsel, hem de içeriksel argümanların birlikte sağladığı bir dengede gerçekleşebilir. Makyavelci bakışla iktidarın korunmasında "yarar" ve "zorunluluk" ölçütleri Prens'in içerikten bağımsız iradesine bırakıldığında, Weberci bir biçimsel ussallığın hem devlet aygıtını, hem de sayısal demokrasi'sini (Kaltenbrunner)⁹⁾ düzeltme olanağından yoksun bırakır.

Görülüyor ki egemenlik, hem kavranışında hem kaynağında ve hem de sürecinde değişmiştir. İlk meşruluk sorunu, monolojik açıklamaların egemenlik dogmasına saplanmalarında, muhataplarının yetersizlik itirazı ile yaşanmaktadır. Bu saplanıp kalma, hem "dünya devleti" arayışlarına götüren individualist, evrenselci bakış açısında, hem "devlet egemenliği dogması"na götüren bireyselciliküstü, otoriter-totaliter bakış açısında görülebilir. İnsan hakları felsefelerinde gördüğümüz çeşitliliği, egemenlik anlayışlarında ve onların meşruluk sorunlarının tartışılmasında da bulabiliriz. Radbruch'un hukuk idesini açıkladığı¹⁰⁾ ilk ikisini zikrettiğim üç

(6) Hayrettin Okçesiz, Ein vorläufer des zivilen Ungehorsams: Sokrates, b.y.: ARSP (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie), Vol. 81.1995.1. Quartal, Heft 1, s. 65 vd.

(7) Jürgen Habermas, Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats, 4. baskı, Frankfurt/M 1994, s. 600 vd. Egemenlik kavramının Luhmann ile Habermas'ın kuramları ile birlikte değerlendirildiği temel bir monografik çalışma olarak bkz. Marcelo Neves, Zwischen Themis und Leviathan: Eine Rekonstruktion des demokratischen Rechtsstaats in Auseinandersetzung mit Luhmann und Habermas, Baden-Baden 2000, özellikle s. 122 vd.

(8) İnsan Hakları ve demokrasi bağlamında egemenlik irdelemesi için bkz. Heiner Bielefeldt, Philosophie der Menschenrechte. Grundlagen eines weltweiten Freiheitsethos, Darmstadt 1998, s. 102 vd.

(9) A.g.y. s. 105 vd.

(10) Gustav Radbruch, Rechtsphilosophie, yayına hazırlayanlar: Erik Wolf, Hans-Peter Schneider, Stuttgart 1973, s. 294 vd. (Das Völkerrecht) ve s. 300

dünya bakışından sonucusu olan transpersonal (kişiselciliği aşkın) yaklaşımda, buradaki değişimin başlangıçlarını görebiliriz. Diyalojik ve çoğulcu bir dünyanın insanın özerkliğine dayalı kurgulanmasında anlamlı olabilecek bir "egemenlik", önceki tasarımlarının çok ötesine geçtiği gibi, önceki meşruluk kalıplarının da yetersiz kaldığını göstermektedir. Buradaki meşruluk sorununun değişiminin, weberci biçimsel meşruluk açıklamalarının aşılmasından dolayı değil, içeriksel meşruluk nedenlerinin değişiminden kaynaklandığını söylemelidir.

VI

Kriele⁽¹¹⁾, kurumların kökenlerinin doğru sorgulanmasının Genel Kamu Hukuku'nun temel yaklaşım tarzı olması gerektiğini söylerken, herhangi bir kurumun; ardında hangi hedeflerin, çıkarların ve güçlerin bulunduğunu, hangi tehlikeleri ve kötülükleri önlemeye yardımcı olduğunu, hangi çıkarların ve güçlerin kendisine karşı durduğunu, önceki meşruluk nedenlerinin bugünün değişen koşullarında hala geçerli olup olmadığını, tarihsel deneyimin bu kurumun anlamı, korunması, istikrarı ya da tehlikeye sokulması bakımlarından bize neleri öğrettiğini, bunların yorumu ve muhtemelen reform gereksinimleri bakımından, buradan çıkan sonucun ne olduğunu saptamamız gerektiğini söylüyor.

Bu soruları izlerken, ana hatlarıyla, modern devletin, iç savaş karşısında "barış" için, klasik anlamında bir egemenlik kavramına yöneldiğini; mutlakiyetçi değişkenlerde inançsal, tinsel terör

tehlikesi karşısında "özgürlük" için anayasal devlete, hukuk devletine geçildiğini; toplumsal sefalet, kölecilik, sınıf çatışmalarından "adalet" için, "demokratik sosyal hukuk devleti"ne ulaştığını ve bugün dünya barışının güvenceye alınması, insanlığın beslenme sorununun giderilmesi, hava ve suyun kirlenmekten kurtarılması, doğal kaynakların uzun erimli işletilmesi, enerji sorununun çözülmesi, altyapı sorunları, bölgeler arasında dengenin sağlanması, eğitim ve kültüre katılma ve pay alma, yaşam standardının artık arttırılmaması ve mütevazı bir yaşam düzeyi alışkanlığının yerleştirilmesi gibi küresel sorunlar karşısında "dayanışma ve işbirliği"ne gidilmesi; yani devletlerin dış egemenliğini sınırlayan küresel işbirliği sisteminin kurumsallaştırılması gereksiniminin doğduğunu birçok yazar gibi o da eserinde belirtiyor⁽¹²⁾.

Fransız devriminin ünlü sloganında "özgürlük" ve "eşitlik"ten sonra gelen, "kardeşliğin" bu çizgide bugün, patetik olmayan bir ifadeyle, "dayanışmaya ve işbirliğine" çevrilerek, yeni bir dünyanın egemenlik tasarımına içeriksel anlamda taban oluşturmaya gelinmiş bulunmaktadır. Daha kısa bir ifadeyle, "hukuksal egemenlik" tasarımı tarih içerisinde ilk ortaya çıkışıyla "barış", ardından "özgürlük", "eşitlik" ve "kardeşlik" özelemlerini şiddetli biçimde duyumsatan ağır sosyal ve siyasal zorunlukların bize düşündürdüğü "meşruluk" nedenleriyle kurumsal yerini ve değerini kazanmış olmaktadır.

Bu çerçevede, burada egemenliğin irdelendiği hukuk kültürü yapısal şeması; ulus - devlet ile birlikte, ulus ve devlet

ötesi ve üstü, bir başka deyişle yerel ve küresel bakışları içeren bir yorumu gerektirir. Egemenlikte "iç" ve "dış" bu şemada birlikte tartışma bağlamına girmekte, iç ve dış ayrımı ilk önce, yapılmamaktadır. "Ulusal egemenlik"

kavramı, insanın korunması anlamında iç ve dış ayrımını gerektiren bir zorunluluğu dile getiriyorsa, bu kez bu şemayı özellikle "ulusal" boyutuyla düşünmek yerinde olacaktır.

(11) Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre. Die geschichtlichen Legitimitätsgrundlagen des demokratischen Verfassungsstaates*, Reinbeck bei Hamburg 1975, s. 11 vd.

(12) A.g.y. s. 12 vd.